

Lucjan Miś

Beata Dąbrowska

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

RODZINA JAKO PROBLEM, RODZINA JAKO ROZWIĄZANIE

Abstract

Family as a problem, family as a solution

Surveys show a high degree of satisfaction with marital relationship and relationship between parents and children in Polish families. Family is invariably located on the top of the hierarchy of values for the Poles. They assess family policy of the state at less than a sufficient grade. The authors analyze social work with foster families in Myślenice and support for social workers working with families in Krakow. They are new forms of direct or indirect support for problem families. The assistance is now possible thanks to new laws on foster care and supervision for social workers.

Key words: family, foster families, Lesser Poland, supervision, values

Wprowadzenie (socjologiczne)

Rodzina jest najważniejszą wartością dla Polaków. Badania socjologiczne pokazują ustabilizowaną hierarchię wartości: szczęście rodzinne znajduje się na samym szczycie (78% respondentów uznało go za najważniejsze w 2013 roku), daleko za nim znajduje się zachowanie dobrego stanu zdrowia (56%), spokój i uczciwe życie (47 i 46%). Rodzina jest powszechnie doceniana, różnice demograficzno-społeczne w małym stopniu wpływają na uznanie pierwszeństwa rodziny w budowaniu szczęśliwego życia (Boguszewski 2013). Zdecydowana większość osób badanych (77%) oceniała pozytywnie swoje relacje z rodzicami. Słabo i bardzo słabo związanych z matkami było 6%, z ojcami 12% respondentów (Hipsz 2013a).

Rezultaty wieloletnich badań społecznych prowadzonych przez Centrum Badania Opinii Publicznej pokazują utrzymywanie się trwałych i silnych więzi rodzinnych i docenianie ich przez badanych (Boguszewski 2013). Następują zmiany w modelach rodziny, zwiększa się akceptacja rozwodów i związków partnerskich, lecz wyraźnie przeważa uznanie dla tradycyjnej rodziny, często oparte na wizji dożywotniego związku kobiety i mężczyzny połączonych ślubami wyznaniowymi (Hipsz 2013b). Wyniki badań sondażowych przedstawiają bardzo odmienny obraz polskiej rodziny niż te, któ-

re są prezentowane w wypowiedziach psychologów, socjologów, pedagogów, teologów i innych specjalistów od rodziny, polityków czy dziennikarzy w środkach masowego przekazu.

Uprawnione jest zatem stwierdzenie, że rodzina jest dla zdecydowanej większości Polaków instytucją, w której rozwiązywane są z sukcesem codzienne troski i kłopoty oraz grupą, z którą silnie się utożsamiają i wysoko wartościują. Badania prowadzone w okresie ostatnich dwudziestu lat potwierdzają trwałość opinii respondentów. W latach 1994–2013 ponad 82% respondentów deklaroowało zadowolenie z małżeństwa i ponad 90% zadowolenie z dzieci. Niezadowolenie z małżeństwa było udziałem około 5% respondentów, a niezadowolenie z dzieci – około 1–2%. Badania z końca 2013 roku potwierdzają, że satysfakcja z życia rodzinnego jest udziałem zdecydowanej większości osób badanych. Połowa małżonków była bardzo zadowolona ze związku, a raczej zadowolonych było 27%, zatem ponad dwie trzecie badanej populacji było usatysfakcjonowane życiem małżeńskim, w porównaniu z 4% niezadowolonych z układu małżeńskiego. Jeszcze wyższe wskaźniki dotyczyły zadowolenia z dzieci (88%), w tym bardzo zadowolonych 71% (Badora 2014).

Sondaże Centrum Badania Opinii Społecznej pokazują wysoce prorodzinne postawy Polaków i ich przywiązanie do najbliższych, połączonych więzami krwi (rodziców, rodzeństwa, dziadków, krewnych) i powinowatych. Mogłoby się wydawać w tej sytuacji, że rodziny są w stanie samodzielnie zaspokajać potrzeby swoich członków, a interwencja państwa nie jest potrzebna. A jednak w okresie ostatniego pięciolecia rząd i prezydent zainicjowali politykę prorodziną, zorientowaną przede wszystkim na zwiększenie dzietności i ułatwienie posiadania i wychowania dzieci przez młode małżeństwa (Grabowska 2013). Działania władz państwowych, w postaci programu mieszkaniowego dla młodych małżeństw, ulg podatkowych, transportowych czy rekreacyjnych, dłuższego urlopu macierzyńskiego, zwiększenia nakładów na infrastrukturę opieki nad dziećmi (żłobki, przedszkola), nie dały jeszcze wyraźnego rezultatu sondażowego. W latach 1996–2013 ogólna ocena polityki prorodzinnej była trochę niższa niż dostateczna na skali od 2 do 5 (Omyła-Rudzka 2013). Obywatele mieli zatem przekonanie, że państwo sprzyja dobrostanowi rodzin, lecz na minimalnym, dostatecznym poziomie.

W każdym społeczeństwie żyją ludzie, którzy zostali porzuceni przez rodziców lub zerwali więzi z rodziną, znajdują się w długotrwałym konflikcie z najbliższymi, są sprawcami lub ofiarami przemocy, są uzależnieni lub zachowują się w sposób sprzeczny z prawem i systemem norm i wartości. Chcielibyśmy przedstawić wybrane formy publicznej pomocy skierowane do nich, w szczególności świadczonej przez agendy państwowe, samorządowe i organizacje pozarządowe, prowadzone w stosunku do jednostek i rodzin doświadczających przejściowych trudności lub długotrwanie niezdolnych do samodzielnego radzenia sobie z przeciwnościami losu. Materiał empiryczny opiera się na formach pomocy świadczonych w województwie małopolskim w ostatnich latach. Zostanie przedstawione wsparcie klientów pomocy społecznej – rodzin zastępczych powiatu myślenickiego, a następnie wsparcie pracowników socjalnych pracujących z rodzinami w Krakowie.

Rodziny zastępcze w polityce społecznej

Dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej pokazują zmiany, jakie nastąpiły w okresie ostatniej dekady, w opiece nad dziećmi w wyniku uchwalenia Ustawy o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej (2011). Po jej uchwaleniu nastąpił radykalny spadek liczby rodzin spokrewnionych z około 36,7 tysiąca (przebywało w nich 47,9 tysiąca dzieci) w 2011 roku do 25,8 tysiąca rodzin w 2013 roku (przebywało w nich 33,3 tysiąca dzieci). Liczba rodzin zastępczych niezawodowych wzrosła z 6,2 tysiąca (przebywało w nich 9,7 tysiąca dzieci) w 2011 roku do 12,1 tysiąca (przebywało w nich 16,4 tysiąca dzieci) w 2013 roku, a liczba zastępczych rodzin zawodowych pozostała na tym samym poziomie (około 1,9 tysiąca), chociaż liczba dzieci zmniejszyła się z 9,3 tysiąca w 2011 roku do 6,7 tysiąca w 2013 roku. Pojawiły się też rodzinne domy dziecka – 228 w 2012 roku i 330 w 2013 roku (przebywało w nich 2,1 tysiąca dzieci) (*Dane statystyczne dotyczące rodzin zastępczych...* 2013).

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z 2011 roku zmieniła również funkcjonowanie placówek opiekuńczo-wychowawczych. Zmniejszyła się radykalnie liczba placówek specjalistyczno-terapeutycznych z 181 (przebywało w nich 13 tysięcy dzieci) w 2011 roku do 30 (przebywało w nich 366 dzieci) w 2013 roku, a zwiększyła się liczba placówek typu socjalizacyjnego z 291 (przebywało w nich 10,8 tysiąca dzieci) w 2011 roku do 625 placówek (przebywało w nich 15,6 tysiąca dzieci) w 2013 roku. Podobnie zasadniczo wzrosła liczba placówek typu interwencyjnego z 31 w 2011 do 149 w 2013 roku, chociaż liczba dzieci w nich wzrosła niewiele (z 1,8 do 1,9 tysiąca) (*Dane statystyczne dotyczące rodzin zastępczych...* 2013). Liczba placówek opiekuńczo-wychowawczych typu rodzinnego i liczba dzieci w nich zmniejszyła się w niewielkim stopniu.

Przyjęcie nowej ustawy poskutkowało wyraźną zmianą form opieki z rodzin zastępczych spokrewnionych na niespokrewnione. Ustawodawca przyjął tu założenie o większych korzyściach, które mogą wynieść dzieci z wychowania w rodzinach niespokrewnionych nad spokrewnionymi oraz wyższości pieczy zastępczej nad tradycyjnymi domami dziecka. W okresie szczególnych wydarzeń, takich jak wojny, rewolucje czy załamanie gospodarki, domy dziecka stanowią jedyną formę opieki nad dziećmi, które utraciły swoich rodziców, a czasami całe rodziny (Miś 2011). Natomiast w czasach pokoju rodziny zastępcze są alternatywną wobec domów dziecka formą zabezpieczenia interesów dzieci. W Polsce od wielu lat następuje zwrot w opiece nad porzuconymi lub zagrożonymi dziećmi – z domów dziecka do rodzin zastępczych. Nastąpiła też istotna przebudowa systemu placówek opiekuńczo-wychowawczych, ze znacznym poszerzeniem placówek typu socjalizacyjnego i interwencyjnego.

Konkretne formy pracy socjalnej z rodzinami zastępczymi i pracownikami socjalnymi wspierającymi rodziny zostaną omówione na przykładzie województwa małopolskiego. W województwie tym było 1399 rodzin zastępczych spokrewnionych wobec 830 rodzin niespokrewnionych (w tym: 686 niezawodowych i 144 zawodowych). Działało też 27 rodzinnych domów dziecka, czyli w sumie funkcjonowało 2256 pod-

miotów rodzinnych form pieczy zastępczej w 2013 roku (*Liczba podmiotów rodzinnych form pieczy zastępczej...* 2013). Liczba dzieci w rodzinach zastępczych wynosiła 3530; w porównaniu z 2007 rokiem nastąpił systematyczny spadek liczby dzieci w rodzinach zastępczych w województwie małopolskim – było ich 4153 (*Liczba dzieci w rodzinach zastępczych...* 2013).

Przykłady pomocy rodzinie w województwie małopolskim

Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Myślenicach realizowało projekt „Feniks – na skrzydłach aktywności”, którego celem było świadczenie specjalistycznych usług wsparcia dla mieszkańców, a jednym z zadań projektu było wsparcie rodzin zastępczych powiatu myślenickiego. Pod koniec 2013 roku w powiecie myślenickim były 53 rodziny zastępcze, wychowywało się w nich 92 dzieci. W okresie ostatnich sześciu lat liczba dzieci w rodzinach zastępczych zmniejszyła się: z 145 w 2007 roku do 92 dzieci w 2013 roku.

W ramach projektu „Feniks...” przeprowadzono cykl warsztatów doskonalących umiejętności komunikacyjne i wychowawcze rodziców zastępczych. W warsztatach wzięło udział 13 rodzin, z tego dziesięć rodzin spokrewnionych i trzy zawodowe rodziny zastępcze. Projekt był współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego. Szkolenia odbywały się od kwietnia do czerwca 2014 roku w formie pięciu spotkań po cztery godziny, czyli razem uczestnicy otrzymali dwadzieścia godzin zajęć warsztatowych. Trudności, z którymi borykały się rodziny zastępcze, to przede wszystkim opieka nad dziećmi o trudnych doświadczeniach separacyjnych, odrzucenia czy stosowania przemocy przez opiekunów oraz z urazami psychicznymi (na przykład po śmierci rodzica biologicznego). Były to również kłopoty z radzeniem sobie z dziećmi z zaburzeniami zachowania, pobudzeniem psychoruchowym i deficytami uwagi (ADHD), niepełnosprawnymi oraz dziećmi o niskim poziomie intelektualnym, co powodowało trudności w zachowaniu i uczeniu się dziecka. Rodzice zgłaszali też trudności w radzeniu sobie z dyscypliną, czyli jak być konsekwentnym, odpowiednio nagradzać i karać dzieci.

Mając na uwadze propozycje samych rodziców zastępczych, ale i założenia warsztatowe zajęć, przygotowano program spełniający obydwa cele. W ramach zajęć uczestnicy pracowali nad poprawą umiejętności komunikacji z dziećmi i zwiększeniem zaufania do siebie jako wychowawcy i opiekuna dziecka zastępczego. Główną metodą pracy był Wideotrening Komunikacji (*Video Home Training*) w połączeniu z modelowaniem i odgrywaniem ról. Tematyka zajęć obejmowała takie zakresy, jak komunikacja niewerbalna, czyli znaczenie mowy ciała, gestów, tonu głosu, postawy, wyglądu zewnętrznego, organizacji przestrzeni i środowiska w procesie komunikowania się opiekunów z dzieckiem małym i w wieku szkolnym oraz komunikację werbalną. Chodziło o pomoc w odpowiedzi na pytania: jak zwracać się do dziecka, jak pytać, jak wzmacniać i komplementować jego osiągnięcia, jak współpracować z rodziną biologiczną, jak ra-

dzić sobie po powrocie dzieci z własnej rodziny (tak zwane urlopowanie lub przepustki), jak radzić sobie z ich niepokojem, traumą i różnymi trudnymi emocjami. Duży nacisk położono też na aspekt budowania dobrej relacji z dzieckiem, uwzględniając wiek i poziom rozwoju dziecka oraz konieczność podtrzymywania relacji rodzinnych pomimo komplikacji w rodzinie (w stosunku do rodziców biologicznych). Rodzice zastępczy doskonalili umiejętności odczytywania potrzeb dziecka i adekwatnej reakcji na nie, uczyli się, jak rozumieć konflikty i jak odbudowywać dobrą relację w trudnych sytuacjach. Ćwiczyli sposoby motywowania dzieci, stosowanie wzmocnień i pochwał, zauważanie zasobów w najmniejszej nawet aktywności dziecka zamiast stosowania kar. Na warsztatach przedstawiono filmy instruktażowe Wideotreningu Komunikacji, prezentujące omawianą tematykę. Ważną część zajęć stanowiły zajęcia warsztatowe – rodziny zastępcze brały udział w odgrywaniu scen (*role playing*) z własnych rodzin zastępczych – materiał ten był filmowany, a następnie analizowany przez uczestników zajęć pod kątem zasobów rodziny, udanych elementów komunikacji i dostrzegania potrzeb dzieci, które w różny sposób mogą je komunikować. Udało się dzięki takim zajęciom uzyskać nie tylko wzrost umiejętności wychowawczych i komunikacyjnych opiekunów zastępczych, lecz także zintegrować środowisko rodzin zastępczych w Myślenicach.

Zajęcia warsztatowe były poddane ewaluacji. Miała ona na celu sprawdzenie, czy zajęcia dla rodziców były zarówno atrakcyjne, jak i pomocne. Ewaluacja polegała na wypełnieniu ankiety ewaluacyjnej w formie pretestu (przed rozpoczęciem zajęć) i posttestu (po zakończeniu zajęć). Wyniki ewaluacji wykazały wzrost umiejętności wychowawczych, zdobycie umiejętności budowania dobrych relacji z dziećmi, wzmocnienie kompetencji komunikacyjnych, społecznych (między innymi większa znajomość swoich praw jako rodzica zastępczego i umiejętność wyrażania swoich oczekiwań w stosunku do innych instytucji), wzmocnienie samooceny, zwiększenie zaufania do siebie jako specjalisty w opiece nad dzieckiem i jego wychowaniu.

Po zakończonych warsztatach rodzice zastępczy poprosili koordynatora merytorycznego projektu, aby zajęcia były kontynuowane poprzez zorganizowanie dla tych rodzin grupy wsparcia. W ten sposób rozpoczęła pracę nowa Grupa Wsparcia dla Rodzin Zastępczych Powiatu Myślenickiego. Aktualnie zajęcia odbywają się raz w miesiącu przez trzy godziny. Z uwagi za duże zainteresowanie tematyką zajęć i otwartością grupy – dołączają do niej kolejni uczestnicy. Świadczy to o zainteresowaniu rodzin zastępczych taką formą spotkań, gdzie z jednej strony mogą skorzystać z doświadczeń prowadzącej zajęcia współautorki tekstu, Beaty Dąbrowskiej, i innych uczestników, z drugiej strony zaś sami mogą podzielić się zarówno swoimi trudnościami, jak i sukcesami w opiece nad swoimi wychowankami.

Praca z rodzinami zastępczymi powiatu myślenickiego była przykładem bezpośredniej pracy socjalnej, czyli pracy z dobrowolnymi klientami instytucji pomocy społecznej o zasięgu powiatowym. Drugą formą pomocy rodzinom, jaką chcielibyśmy przedstawić w niniejszym artykule, jest pomoc pracownikom socjalnym pracującym z rodzinami. Było to wsparcie kadry pomocy społecznej, między innymi asystentów

rodzinnych i asystentów osób niepełnosprawnych i pracowników pomagających innym kategoriom klientów. Superwizowanie ich pracy odbywało się w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej (MOPS) w Krakowie; skupimy się obecnie przede wszystkim na superwizji pracowników socjalnych zaangażowanych w pomoc rodzinom.

Superwizja, rozumiana jako metoda wspierania i doskonalenia kompetencji pracowników w celu wzmacniania potencjału organizacji i dzięki temu osiągnięcia jej celów, została zaadaptowana do pracy socjalnej z innych dziedzin, związanych głównie z zarządzaniem i terapią.

Nowelizacja Ustawy o pomocy społecznej z 2004 roku, uchwalona przez Sejm 18 marca 2011 roku, wprowadziła wiele zmian dotyczących bezpośrednio pracowników socjalnych, między innymi w zakresie korzystania z poradnictwa prowadzonego przez superwizorów pracy socjalnej. Poradnictwo ma na celu zachowanie i wzmocnienie kompetencji zawodowych, utrzymanie wysokiego poziomu świadczonych usług oraz przeciwdziałanie zjawisku wypalenia zawodowego i będzie wykonywane w porozumieniu z pracodawcą co do wyboru formy i osoby udzielającej porad.

W okresie od maja 2010 do listopada 2014 roku Beata Dąbrowska prowadziła superwizje w MOPS w Krakowie. W tym ośrodku, realizującym zadania pomocy społecznej na poziomie gminy i powiatu, zatrudnionych jest prawie 300 pracowników socjalnych – terenowych, którzy mają pod swoją opieką ponad 27 tysięcy klientów (osób indywidualnych i rodzin, objętych wsparciem finansowym i pracą socjalną). Choć zadanie to było fakultatywne, nieobligatoryjne (z uwagi na brak przepisów wykonawczych), MOPS w Krakowie z dużym zaangażowaniem i systematycznością realizował program superwizji od ponad pięciu lat.

Superwizje pracy socjalnej – w zależności od okresu umowy – były przeznaczone dla wsparcia pracowników socjalnych, realizujących kontrakty socjalne z klientami, dla pracowników socjalnych realizujących program integracji osób niepełnosprawnych, dla pracowników socjalnych pracujących z osobami bezdomnymi i zagrożonymi bezdomnością, dla asystentów rodzinnych oraz asystentów osób niepełnosprawnych. W okresie czterech i pół roku usługą superwizji objęto prawie 300 pracowników ośrodka, przeprowadzono 1990 godzin superwizji.

Każdorazowo – przed rozpoczęciem superwizji pracy socjalnej dla kolejnych grup odbiorców – omawiano założenia organizacyjne i metodologiczne proponowanych zajęć superwizyjnych. Superwizja miała charakter edukacyjno-wspierający.

Rodziny, które przedstawiali pracownicy socjalni do superwizji, to przede wszystkim rodziny niewydolne wychowawczo, wielodzietne, niepełne, o historii z przemocą w tle lub czynnie konfliktujące się. To rodziny, gdzie dochodzi do wielorakich dysfunkcji – jest alkohol, przemoc, niepełnosprawność dziecka i trudna sytuacja finansowa. Często rodzice pochodzą ze środowisk kryminogennych lub dewiacyjnych, w których alkohol i przemoc były „przekazywane” z pokolenia na pokolenie. Dzieci w takich rodzinach nie otrzymują wystarczająco dużo uwagi, ich potrzeby rozwojowe i emocjonalne nie są zaspokajane, a rolą pracownika socjalnego nie jest likwidowanie odpowiedzialności wychowawczej rodzica, lecz taki sposób motywo-

wania i wzmacniania, ażeby rodzice stali się samodzielni i uruchomili umiejętności, które już posiadają.

Podczas superwizji omawiano studia przypadków poprzez prezentację superwizora (materiał drukowany lub audiowizualny) albo poprzez dokładną analizę procesu pracy z klientem przez samych superwizantów. Zgodnie z wcześniejszym założeniem każdy z pracowników mógł przedstawić dwa przypadki pracy z wybraną przez siebie rodziną. Niektóre przypadki (na przykład trudne lub wymagające więcej czasu na wdrażanie planu pomocy czy jego ewaluację) były prezentowane na dwóch lub trzech spotkaniach superwizyjnych. W trakcie realizacji superwizji prowadzono spotkania tematyczne, dotyczące budowania relacji, motywowania i towarzyszenia rodzinom, kierowania uwagi opiekunów/rodziców na dostrzeganie potrzeb małoletnich dzieci, etyki pracy w pomaganiu klientom, kształtowania i wdrażania kluczowych kompetencji społecznych osób i rodzin, technik przeciwdziałania bierności osób bezrobotnych oraz motywowania do zmiany. Zajęcia odbywały się poprzez prezentacje audiowizualne, miniwykłady, prace nad tekstem, warsztaty oraz ćwiczenia w grupach i parach. Pracownicy socjalni otrzymywali materiały szkoleniowe i ćwiczeniowe z poznawanych treści merytorycznych. Cenne było to, że uczestnicy superwizji pracując nad tekstem, oglądając film lub ćwicząc nową umiejętność, dostawali „zadania domowe”, które służyły ćwiczeniu nowych technik pracy z klientami (na przykład przeformułowanie problemu na cel, ćwiczenie dawania informacji zwrotnej, umiejętność słuchania bez oceniania, umiejętność zauważania zasobów, pytania o dotychczasowe sposoby radzenia sobie z problemem itp.). Praca koncentrowała się na małych, realnych, możliwych do osiągnięcia celach – tak aby pracownicy zauważali zmiany i widzieli swoją skuteczność. Celem pośrednim było również modelowanie tych umiejętności u klientów w rodzinach. Ten szczególny rodzaj aktywności na superwizjach najbardziej sprawdzał się w praktycznym działaniu, kiedy pracownicy podawali informację zwrotną; pracując w ten sposób z rodzinami, obserwowali zmiany u jej członków (na przykład lepsze porozumienie się z rodzinami i w obrębie rodzin).

W opinii pracowników socjalnych superwizja pomogła doskonalić posiadane już umiejętności (jak rozmawiać, jak diagnozować, jak motywować, jak zadawać pytania, by skutecznie współpracować z klientem w sojuszu na rzecz zmian), a prowadzona zgodnie z założeniami wspierania i edukowania dała im szansę nauczenia się nowych metod i technik pracy z rodzinami. Najlepsze wyniki w swojej pracy zauważali pracownicy socjalni, którzy ponad dwa lata uczestniczyli w zajęciach superwizyjnych. Jednym z ważniejszych wniosków było stwierdzenie, że w pracy z rodziną pracownicy powinni większą uwagę poświęcić takim metodom pracy socjalnej, jak coaching, mentoring i metoda towarzyszenia. Natomiast mniejszą wagę powinno się przykładac do długotrwałych form oddziaływania, takich jak asystowanie czy rzecznictwo, które w przypadku osób zdrowych i młodych zdejmuje z nich możliwość odpowiedzialności za swoje życie.

W przypadku rodzin z osobą niepełnosprawną dobór metody był uzależniony od rodzaju niepełnosprawności (zaburzenia, choroby psychiczne, niepełnosprawność fi-

zyczna, intelektualna, osoby niewidome, głuche), jak również jej natężenia (między innymi jakie jest nastawienie do życia klienta, jak radzi sobie z samodzielnością życiową pomimo choroby). Nacisk spoczywał na asystowaniu rodzinie (z uwagi na konieczność wszechstronnego wsparcia), jak też na rzecznictwie (z powodu między innymi utrudnień psychologicznych i komunikacyjnych w dotarciu do źródła informacji czy wsparcia oraz problemu samotności i często izolacji osób niepełnosprawnych).

W ciągu ostatnich czterech lat pracownicy socjalni i inni specjaliści sektora pomocowego MOPS w Krakowie wzięli udział w wielu szkoleniach, konferencjach, warsztatach i sympozjach. Głosy praktyków w podsumowaniach sprowadzały się do jednego wniosku na przyszłość: pracownicy systemu pomocy społecznej mają sporą wiedzę na temat przemocy, uzależnienia, współuzależnienia, bezrobocia itd. Potrzebują jednak systematycznego ćwiczenia takich umiejętności, jak: praca nad celem, zauważanie zasobów rodziny, dawanie pozytywnej informacji zwrotnej, wsparcia, motywacji, a przede wszystkim umiejętności rozmowy, na przykład ze sprawcą przemocy domowej, podczas interwencji w rodzinie, w której dzieci są seksualnie wykorzystywane itp.

Podsumowując, superwizja pomogła pracownikom w nabyciu nowych umiejętności lub ich utrwaleniu, była prowadzona zgodnie z założeniami wspierania i edukowania, nauczyła uczestników nowych metod i technik pracy z rodziną.

Zakończenie

Rozwój technologii i gospodarki opartej na wiedzy zmienia życie jednostek i rodzin. Przekształcają się role społeczne, w rodzinie i miejscu pracy, zmieniają się obowiązki domowe, młodzi ludzie masowo emigrują doraźnie lub na stałe, zwiększa się tempo życia, a zdobywanie poszczególnych szczebli kariery zawodowej rodzi trudności dla tych, którzy za tym tempem nie nadążają. U niektórych osób pojawia się frustracja i załamanie psychiczne oraz sięganie do rozwiązań nieakceptowanych społecznie (agresja, autoagresja) czy zagrażających zdrowiu (uzależnienia – od środków psychoaktywnych, komputera, hazardu, pracy) itp.

Wyżej wymienione procesy wymuszają przyjęcie przez pracowników socjalnych innego, bardziej holistycznego widzenia człowieka z jego problemami i negatywnymi doświadczeniami, ale i unikatowymi zasobami oraz możliwościami. Wymuszają także jeszcze większą profesjonalizację pracy socjalnej jako działalności zawodowej. Działania podejmowane w ramach tego procesu to prowadzenie specjalistycznego doskonalenia zawodowego dla pracowników socjalnych, wypracowywanie i wdrażanie standardów pracy socjalnej, szersze stosowanie superwizji, dokładne i rzetelne określanie zadań pracownika socjalnego jako przedstawiciela odrębnej grupy zawodowej czy przygotowanie narzędzi do rozwiązywania problemów społeczności lokalnej. Profesjonalizacja pracy socjalnej to również rozszerzenie oferty socjalnej, włączenie do niej nowych form usług socjalnych, terapeutycznych i doradczych, na przykład w zakresie kompleksowej pracy wychowawczej z dziećmi i młodzieżą czy też pomocy oso-

bom starszym. Nowe formy pracy socjalnej powoli, lecz trwale znajdują zastosowanie w pracy z rodziną. Przykładem są dane z raportu badawczego pokazujące, że powiatowe centra pomocy rodzinie i ośrodki pracy socjalnej stosowały nowe formy pracy socjalnej jeszcze przed wprowadzeniem Ustawy o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej (Kowalczyk, Krzyszkowski 2011). W pracy socjalnej wykorzystuje się coraz częściej podejścia systemowe. Pozwalają one zobaczyć klienta nie tylko przez pryzmat jego problemów i trudności, ale dostrzec jego rodzinę i otoczenie społeczne, które stanowią potencjalne zasoby zewnętrzne.

Profesjonalizacja polskiej pracy socjalnej następuje od ponad dwudziestu pięciu lat. Ustawa o pomocy społecznej powiększyła liczbę kategorii uprawnionych do pomocy, a inne ustawy uchwalone w ostatnich latach (na przykład ustawa o pieczy zastępczej) doprowadziły do zmiany w pomaganiu jednostkom i rodzinom. Swoistym fenomenem jest dynamiczny wzrost asystentury rodziny. Działania asystentów często są oparte na założeniach podejścia skoncentrowanego na rozwiązaniach (Krasiejko 2011). Ponadto rozwija się Wideo trening Komunikacji i Konferencje Grupy Rodzin (Miś 2012).

Staraliśmy się pokazać uwarunkowania pracy socjalnej i preferowanie pracy socjalnej z rodziną przez pracowników socjalnych w Polsce. Wydaje się nam, że przykłady pracy z rodzinami zastępczymi i superwizja pracowników socjalnych pracujących z rodzinami dobrze ilustrują obecny kierunek rozwoju pracy socjalnej w Polsce. Nowy sposób kształcenia pracowników socjalnych opiera się na aktywizacji podopiecznych i zachęcaniu ich do samopomocy.

Na początku artykułu powołaliśmy się na badania sondażowe Centrum Badania Opinii Społecznej. Wysokie i bardzo wysokie wskaźniki zadowolenia z życia małżeńskiego i rodzinnego pokazują, że dla zdecydowanej większości Polaków rodzina jest dobrym rozwiązaniem potrzeb prokreacyjnych, emocjonalnych, seksualnych czy ekonomicznych jednostek. W drugiej części przytoczyliśmy przykłady, że rodzinom w województwie małopolskim, które mają trudności (na przykład z osobą niepełnosprawną w rodzinie, rodzinom zastępczym), udzielana jest pomoc w formie praktyki bezpośredniej pracy socjalnej lub superwizji pracowników socjalnych, którzy pracują z rodzinami wieloprotymowymi.

Bibliografia

- Badora B., *Polacy o swoim szczęściu, pechu i zadowoleniu z życia. Komunikat z badań*. BS/1/2014. W: M. Grabowska (red.), *Rodzina i jej przemiany*. Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2014.
- Boguszewski R., *Rodzina – jej współczesne znaczenie i rozumienie*. W: M. Grabowska (red.), *Rodzina i jej przemiany*. Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2013.
- Dane statystyczne dotyczące rodzin zastępczych i placówek opiekuńczo-wychowawczych na koniec 2013 roku*. Departament Polityki Rodzinnej Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej (2013); <http://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/opieka-zastepcza-nad-dzieckiem/dane-statystyczne/> (dostęp: 15.12.2014).

- Grabowska M., *Obraz współczesnej rodziny*. W: M. Grabowska (red.), *Rodzina i jej przemiany*. Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2013.
- Hipsz N., *O mamie i tacie – kilka wspomnień z dzieciństwa*. W: M. Grabowska (red.), *Rodzina i jej przemiany*. Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2013a.
- Hipsz N., *Społeczne oceny alternatyw życia małżeńskiego*. W: M. Grabowska (red.), *Rodzina i jej przemiany*. Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2013b.
- Kowalczyk B., Krzyszkowski J., *Modele sposobu realizacji usług o określonym standardzie w jednostkach organizacyjnych pomocy i integracji społecznej*. W: R. Szarfenberg (red.), *Krajowy Raport Badawczy. Pomoc i integracja społeczna wobec wybranych grup – diagnoza standaryzacji usług i modeli instytucji*. Wspólnota Robocza Związków Organizacji Socjalnych, Warszawa 2011.
- Krasiejko I., *Praca socjalna w praktyce asystenta rodzin. Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach w pracy socjalnej*. Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2011.
- Liczba dzieci w rodzinach zastępczych w 2013 roku* (2013); www.obserwator.rops.krakow.pl/differenceanalysis (dostęp: 15.12.2014).
- Liczba podmiotów rodzinnych form pieczy zastępczej w województwie małopolskim* (2013); www.obserwator.rops.krakow.pl/differenceanalysis (dostęp: 14.12.2014).
- Miś L., *Praca socjalna z zastosowaniem Wideotreningu Komunikacji, Podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach i Konferencji Grupy Rodzin. Adaptacja modeli pracy z rodziną w Polsce*. W: L. Miś, *Pytanie o cud. Problemy społeczne i praca socjalna*. NOMOS, Kraków 2012.
- Miś L., „Dzieci ulicy” – *na skrzyżowaniu socjologii dzieciństwa i socjologii ulicy. Analiza holistyczna*. W: K. Frysztański, M. Nóżka, M. Smagacz-Poziemska (red.), *Dzieci ulicy. Procesy marginalizacji i automarginalizacji nieletnich*. Uniwersytet Jagielloński Instytut Socjologii, Zeszyty Pracy Socjalnej (zeszyt szesnasty), Kraków 2011.
- Omyła-Rudzka M., *Polityka prorodzinna – oceny i postulaty*. W: M. Grabowska (red.), *Rodzina i jej przemiany*. Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2013.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej (2004); isap.sejm.gov.pl/detailsservlet?id=WDU20040640593 (dostęp: 29.12.2014).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (2011); isip.sejm.gov.pl/download?id=WDU201330000135&type=3 (dostęp: 29.12.2014).